

Thomas Hobbesin pelit

Vaikka Thomas Hobbes (1588–1679) tunnetaankin innokkaana tenniksen harrastajana, en tässä kirjoituksessa puutu hänen saavutuksiinsa tuolla saralla. En tiedä, voittiko hän koskaan mitään Wimbledonin kaltaista turnausta, enkä usko, että sellainen tieto tällaisella foorumilla olisi mitenkään mielenkiintoinen, vaikka yleinen uteliaisuus houkuttelisikin ottamaan asiasta lähemmin selkoa. Sen sijaan haluan tarkastella Hobbesin Leviathanissa (1651) käsittelemiä yhteiskuntasopimuksen alkuehtoja, luonnontilaa, sekä yhteiskuntasopimuksen tekemiseen liittyvää prosessia, ei-kooperatiivisen maailman muuttumista kooperatiiviseksi maailmaksi, yhteiskunnaksi.

Kun Hobbesia lukee tarkasti, voidaan luonnontilaa koskeva perusteesi muotoilla modernin peliteorian käsittein seuraavasti: Luonnontilassa ihmiset pelaavat eräänlaista nollasummapeliä, mutta yhteiskunnassa he pelaavatkin koordinaatiopeliä. Miten tämä muutos on mahdollinen, ja ennenkaikkea, miten se on ymmärrettävä? Eritoten, kuinka yhteiskuntasopimus on mahdollinen, kun lähtökohtana on nollasummapeli? Kysymyksen vastaus on kaksiosainen. Ensimmäinen osa tarkastelee luonnontilaa. Voidaan kysyä, kuinka luonnontila on ymmärrettävä? Nykynäkökulman mukaan niin luonnontila kuin yhteiskuntasopimuskin ovat puhtaasti teoreettisia konstruktioita, joiden avulla Hobbes pyrki oikeuttamaan kansalaisyhteiskunnan.¹

Luonnontila on sellainen teoreettinen konstruktio, jossa ihmiseltä on riisuttu kaikki yhteiskuntaan viittaava. Poissa ovat sosiaaliset normit ja instituutiot. Poissa ovat yhteiset päämäärät ja odotukset. Jäljellä on pelkistetty ihminen – luontaaisesti rationaalinen, omaa etuaan tavoitteleva toimija, joka haluaa ennenkaikkea turvata oman ”hyvinvointinsa”. Koska luonnontilassa ei ole mitään jaettavaa kyvyiltään ja kapasiteetiltaan yhtäpitävien ihmisten kesken, yhden voitto keskinäisessä vuorovaikutuksessa voi olla vain toisen samansuuruinen tappio. Tällainen tilanne saa parhaan kuvauksen nollasummapelin käsittein. Luonnontilasta puhuminen on kuitenkin Hobbesin retoriikkaa, jossa pyrkimyksenä on taivutella lukija yhteiskunnan ylivertaisuuden kannalle. Luonnontilan vastapoolina on yhteiskunta. Siirtymistä luonnontilasta yhteiskuntaan Hobbes kutsuu yhteiskuntasopimukseksi. Yhteiskuntasopimus on niinkään puhtaasti teoreettinen konstruktio. Se on konstruktio tapahtumasta, jossa ei-kooperatiivisesta luonnontilan maailmasta siirrytään kooperatiiviseen yhteiskunnan maailmaan. Hobbesilla siirtyminen on hyp-päyksenomainen. Yhteiskuntasopimuksen solmimisesta puhuttaessa spekuloidaan luonnontilaisen ja yhteiskunnallisen ihmisen

eroavuuksilla. Ero on selkeä: yhteiskunnassa vallitsee luottamus instituutioihin, joita luonnontilassa ei voi edes syntyä. Suvereeni takaa ne, mutta mikä sitten on suvereeni? Kuinka se on konstruoitu, ja mihin sen oikeutus perustuu? Ennen kuin vastaan tähän kysymykseen, tarkastelen erästä keskeistä yhteiskuntasopimusta koskevaa argumenttia.

Väite on seuraava: Täydelleen toisistaan poikkeavien tilojen, luonnontilan ja yhteiskunnan, ristiveto luo senkaltaisen kokonaisrakenteen, joka voidaan kuvata vangin dilemman avulla. Jos vangin dilemmaa puoltava argumentti pitää paikkansa, niin muutos nollasummapelistä koordinaatiopeliksi noudattaa vangin dilemman dynamiikkaa. Kuinka tämä käy päinsä? Yksi ratkaisu on hyväksyä yhteiskuntasopimuksen fiktiivinen luonne ja tarkastella pelin elementtejä luonnontilassa ja yhteiskunnassa, toisin sanoen ei-kooperatiivisen ja kooperatiivisen pelin käsittein. Tällöin voidaan ajatella, että luonnontilaisen ihmisen mielessä tosiaankin käväisee vangin dilemman kaltainen ongelma, kun taas yhteiskunnallinen ihminen joutuu spekuloidaan ajatuksella luonnontilan ja yhteiskunnan eduista ja haitoista. Näiden ihmisten välinen ero on laadullinen. Siksi Hobbesin argumenttikin vaikuttaa hyp-päyksenomaiselta. Myöhemmässä vaiheessa esitän skeeman, jonka avulla kyseinen hyp-päys pyritään tekemään mahdollisimman lyhyeksi.

Vangin dilemman puolesta ja sitä vastaan on käyty runsaasti keskustelua. Oma kontribuutiosi ei kuitenkaan oikeastaan asetu kummallekaan puolelle tässä kiistassa, vaan ratkaisee sen ottamalla huomioon kummankin puolen ongelmat. Tällöin tarjoan ratkaisun, jossa sekä konfliktiteoreetikkojen² että konsensusteoreetikkojen³ Hobbesin malliin liittyvät ajatukset tulevat otetuksi huomioon. Pyrkimykseni on jalostaa Hobbesin mallia koskevaa peliteoreettista näkemystä siten, että *Leviathanin* yhteiskuntakäsitys, tai pikemminkin käsitys yhteiskunnan perusteista, tulee kunnolla selvitettyksi.

Hobbes tarkastelee rationaalisia toimijoita, siis intentionaalisia ja valintojen tekemiseen kykeneviä toimijoita, ja suvereeni ”tekee näille toimijoille tarjouksen”: tehkää valinta. ”Valitkaa yhteiskunta, saatte kaiken vaurauden ja rauhan, kun luovutte täydestä vapaudesta ja pyrkimyksestä ylivaltaan toistenne yli. Valitkaa luonnontila, ette saa muuta kuin sodan ja pelon ja köyhyyden – se on vapauden hinta.”

Ehdotukseni ottaa huomioon ennenkaikkea yksilöiden rationaalisuuden ja sosiaalisen todellisuuden suhteen hobbesilaisessa mielessä, ja näkemykseni on, että Hobbes soveltaa tässä asiassa eräänlaista dialektista ajattelua. Näkemys edellyttää selvennystä. Puhuttaessa hobbesilaisessa mielessä ihmisen, tai ihmisluonnon, ominaisuuksista – tarkoittaen mentaalisia ominaisuuksia – eletään puhtaasti faktuaalisessa maailmassa, joskin mielikuvituksella ja muistilla (siis mielen fiktiolla) on osuutensa inhimillisessä käyttäytymisessä. Mielikuvitus ja muisti kuitenkin toimivat tässä ja nyt sekä eilisessä, eikä tulevaisuutta koskevista odotuksista voida järkevästi puhua. Mentaalisena konstruktiona tulevaisuus onkin, Hobbesin mukaan, vain mielen fiktiota, jossa menneiden tapahtumien kulkua sovelletaan nykyisiin tapahtumiin. Ihminen on kuitenkin kykenevä solmimaan sopimuksia, ts. luomaan tulevaisuutta koskevia odotuksia ja sopimuksista puhuttaessa vieläpä vastavuoroisia odotuksia. Sopimukset koskevat tulevaisuutta – siis yksilön mentaalisten konstruktioiden kannalta fiktiota. Toisaalta, silloin kun yksilöt elävät yhteiskunnassa – siis tilanteessa, jossa yhteiskuntasopimus on jo solmittu – sopimukset eivät enää olekaan vain mielen fiktiota, vaan niillä on sellainen perusta, että ne jossakin sosiaalisessa mielessä ovatkin faktaa. Niinpä niillä voi myös olla faktuaalista vaikutavuutta. Kommunikointi ja sitä kautta yhteisten odotusten syntyminen tekee mielen fiktiosta sosiaalista faktaa. Sosiaalinen fakta – kommunikaation kautta – perustuu dialektiikkaan: keskinäiseen vuorovaikutukseen ja tämän vuorovaikutuksen huomioonottamiseen siten, että yksityisten ”mielien” kommunikaatio erilaisista mielen fiktioista yhteisesti toteuttaa sen.⁴

Tällainen sosiaalinen fakta on esimerkiksi se, että yksilöt keskenään ja yleisesti ovat luopuneet suvereniteetistaan suvereenin hyväksi, tai esimerkiksi se, että jonkinlaisia kappaleita pidetään legitimitä maksuvälineenä tai rahana. Muussa tapauksessa asiainlaita olisi toisin, vaikkapa siten, että esimerkiksi kotonani valmistamani, mielestäni arvokkaat esineet, ellei kukaan muu niitä arvosta, olisivat arvokkuudessaan vain mielen fiktiota, eivätkä ne kelpaisi vaihdossa kenellekään. Tällaisen dialektiikan perusajatus on siinä, että heti, kun joku uskoo vakuutukseni ”tarjoukseni” arvosta, tämän dialektiikan kautta sille on syntynyt arvo. Kun tällainen dialektiikka saa yleisempääkin kantavuutta, eli kun kuka tahansa muu koska tahansa hyväksyy erilaisten artefaktien käyttämisen em. tarkoituksessa, niin yksittäisten mielen fiktiosta on tässä, osin kuvatulla poppakonstilla, tullut yhteinen fakta – vaikkapa raha. Samanlaisen dialektisen kehityksen myötä nollasummapelistä voi kehittyä ei-nollasummapeli, ja ei-kooperatiivisesta kooperatiivinen peli. Sopimusta voisi karkeasti luonnehtia prosessiksi, jossa mielen *toiveista* tulee sosiaalista *totta*. Mutta mikä on se dynamiikka, joka tämän tekee?

Tarjoamani malli ei edusta peliteoreettista sopimusteoriaa (ns. *bargaining theory*).⁵ Peliteoreettinen sopimusteoria ei kuvaa

oikein sitä prosessia, jossa tarkastellun ympäristön alkuehdot huomioonottaen syntyy vastavuoroisia odotuksia, vaikka se hyvin lähellä totuutta onkin. Se ei voi olla uskottava malli luonnontilassa, jossa osapuolilla ei ole keskenään mitään muuta jaettavaa kuin valta toistensa yli, ja sitä luonnollisilta ominaisuuksiltaan yhtä vahvat rationaaliset luonnontilan asukit eivät tee. Edelleen, peliteoreettinen sopimusteoria ylirationalisoi ihmiset. Ihmiset eivät tyypillisesti kykene käyttämään hyväkseen kaikkea sitä informaatiota, joka on edellytyksenä rationaalisille päätöksille suurissa joukoissa. Hobbes itsekin huomaa, että ihmisten resurssit ovat rajalliset ja heillä on tarpeeksi tehtävää elantonsa hankkimisessa, joten mistään monimutkaisista kaupankäyntitilanteista ei yhteiskunnan saati luonnontilan vallitessa voida puhua.⁶ Pikemminkin ihmiset seuraavat erilaisia peukalosääntöjä ja hyväksi havaittuja käytäntöjä. Keskeistä on kuitenkin ymmärtää, että yhteiskunta ei synny kaupankäynnin tuloksena, ainakaan Hobbesin mallissa, vaan se on liitettävä yhteen suvereenin syntymisen kanssa. Toisin sanoen, sellaisen vähittäisen prosessin (evoluution) kanssa, jossa syntyy jokin tekijä, jota voidaan kutsua suvereeniksi.

Tarjoamani malli ei kuitenkaan ole yksioikoisesti kuvattavissa evolutionaarisen peliteorian käsittein. Karkeistaen voisi sanoa, että Hobbes tarkastelee rationaalisia toimijoita, siis intentionaalisia ja valintojen tekemiseen kykeneviä toimijoita, ja suvereeni ”tekee näille toimijoille tarjouksen”: tehkää valinta. ”Valitkaa yhteiskunta, saatte kaiken vaurauden ja rauhan, kun luovutte täydestä vapaudesta ja pyrkimyksestä ylivaltaan toistenne yli. Valitkaa luonnontila, ette saa muuta kuin sodan ja pelon ja köyhyyden – se on vapauden hinta.” Evolutionaarinen peliteoria ei varsinaisesti tutki tämän tyyppisiä toimijoita. Evolutionaarisen teorian toimijat eivät varsinaisesti tee valintoja, vaan toimivat lajityyppinsä mukaisesti, ja joko sopeutuvat ympäristöönsä tai häviävät. Kysymyksessä on ”luonnon peli”, jossa sopeutuminen voittaa. En mene kuitenkaan tuon teorian yksityiskohtiin tässä yhteydessä.⁷

Lyhyesti esitettynä teesini perustuu näkemykseen, että Hobbes soveltaa metodologia, jota voitaisiin kutsua fiktiivisten pelien käyttämiseksi faktuaalisen vuorovaikutustilanteen oikeuttamiseksi (tai legitimoimiseksi). Faktuaalinen peli käydään yhteiskunnallisten ihmisten kesken. Kysymyksessä on ensimmäisen kertaluvun peli. Fiktiivisten pelien tarkoituksena on osoittaa vallitsevan tilanteen rationaalinen perusta. Luonnontila kuvaa toisen kertaluvun peliä – kuvitteellista tilannetta, jossa todeaan yhteiskunnan tilan paremmuus luonnontilaan nähden. Luonnontilassa vallitsevat nollasummapelien olosuhteet, kun taas yhteiskunta on ei-nollasummainen tila, jossa ihmisillä voi olla yhteisiä intressejä ja keskinäistä jaettavaa. Kolmannen kertaluvun pelillä – kuvitteellisessa pelissä kuviteltavalla toiveella – siten pyritään osoittamaan luonnontilan kaikkinaisen kurjuus: yhteiskuntasopimuksen mahdottomuus. Tämä peli saa kuvauksensa vangin dilemman käsittein. Vaikka toive paremmasta kävisikin luonnontilaisen ihmisen mielessä, ei sillä ole toteutumisen mahdollisuutta. Hobbes pyrkii tällä lohduttomalla kuvalla kertomaan, ettei ole mitään järkeä keinuttaa venettä, kun se on vesillä. Uponnutta laivaa on vaikea pelastaa. Hobbes ei niinkään anna kuvausta yhteiskunnan synnystä, vaan pikemminkin hän analysoi yhteiskunnan osatekijöitä alkaen ihmisen materiaalisista ja mentaalisisista ominaisuuksista ja lopulta lisää näiden ominaisuuksien joukkoon vielä sosiaalisetkin tekijät. Tässä kirjoituksessa tarkastelen näiden tekijöiden valossa Hobbesin näkemyksiä yhteiskunnan alkuehdoista – suvereenin synnystä – erään uudenlaisen pelikonstruktion avulla.

NOLLASUMMAPELI JA VANGIN DILEMMA

Hobbesin yhteiskuntasopimusta koskeva tarkastelu on paras aloittaa sieltä mistä Hobbeskin sen aloittaa, eli luonnontilasta. On hyvä pitää mielessä luonnontilaa koskevan pelin varsinainen luonne – sen fiktiivisyys – vaikka tässä vaiheessa tarkastelu eteneekin ikäänkuin kysymyksessä olisi faktuaalinen tilanne, jossa pelin osapuolet hakevat ratkaisua heitä askarruttaviin ongelmiin. Luonnontilasta käytyä ”peliteoreettista” keskustelua eniten värittänyt kysymys koskee sitä seikkaa, onko kysymyksessä vangin dilemma vai ei.⁸ Yksinkertaisimman vastauksen antaa Hobbes itse puhuessaan oikeuksista luopumisesta tai oikeuksien siirtämisestä luonnontilassa: ”vaikutus, joka yhdelle ihmiselle koituu toisen ihmisen oikeuden lakatessa, on vain vastaava vähennys hänen oman alkuperäisen oikeutensa käyttämisen esteissä”.⁹ Tilanne, jossa yhden menetyks on toisen vastaava hyöty, eli tilanne, jossa kokonaistulos on plusmiinus nolla, tunnetaan yleisesti nollasummapelinä.¹⁰ Niinpä peli, jota luonnontilassa pelataan, on nollasummapeli. Lähtökohta on siten selkeä ja yksinkertainen. Tämä lähtökohta synnyttää kuitenkin erinäisiä ongelmia. Jos luonnontilassa ihmiset pelaavat nollasummapeliä, heillä ei vaikuta olevan mahdollisuuksia minkäänlaisten sopimuksien solmimiseen, ei edes yhteiskuntasopimuksen. Yhden voitto on toisen samansuuruinen menetyks. Tällainen tilanne ei juuri rohkaise ”neuvottelupöydän” ääreen istumista.

Hobbes tarkastelee ongelmaa *luonnollisten lakien* periaatteiden avulla.¹¹ Koska nollasummapelin olosuhteissa ei ole mitään jaettavaa siten, että kaikki osapuolet siitä hyötyisivät, ainoa varteenotettava periaate, jonka Hobbes saattoi tuollaisessa tilanteessa kuvitella oli pyrkimys välttää konfliktia: ”Ja siksi on järjen periaate tai yleinen sääntö, että jokaisen ihmisen pitäisi

edistää rauhaa sikäli kuin hän voi toivoa sen saavuttavansa, ja ellei hän voi sitä saavuttaa, hän saa etsiä ja käyttää kaikkia sodan apuneuvoja ja keinoja.”¹² Tämä järjen periaate sisältää luonnon ensimmäisen ja perustavan lain: laki tavoitella rauhaa ja säilyttää se. Tästä peruslaista Hobbes johtaa toisen luonnon lain: ”että ihmisen tulee suostua, jos toisetkin suostuvat, luopumaan tästä oikeudesta kaikkeen, sikäli kuin se on hänestä rauhan ja itsepuolustuksen vuoksi välttämätöntä, ja tyytyä sellaiseen vapauteen toisia kohtaan, jonka sallisi itseään kohtaan.”¹³ Kuten hyvin tiedämme, Hobbesin mukaan luonnontilassa ei ole takeita minkään sitoumusten säilymisestä, eikä näin ollen takeita siitä, että kukaan noin vain suostuisi luopumaan oikeuksistaan, vaan pikemminkin itse kukin haluaa säilyttää hallussaan itsensä suojelun välineet.

Mitä virkaa näillä luonnon periaatteilla sitten on luonnontilassa? Yhtäältä nämä luonnon lait järjen periaatteina ovat eräänlaisia dispositioita. Sikäli kuin olosuhteet ovat sopivat, näiden dispositioiden osoittamat mahdollisuudet voivat toteutua. Sitä ennen kysymyksessä on puhdas mielen fiktio ja toive, että asiain-tilat voisivat joskus olla paremmin. Toisaalta luonnon peruslaki, pyrkimys rauhaan, ja periaate: ”mitä et tahdo sinulle tehtävän, sitä älä tee toiselle”, yhdessä muodostavat eräänlaisen maximiperiaatteen, tai kehotuksen karttaa riskiä yhteiskuntaa edeltävässä tilassa, siis sodassa tai luonnontilassa. Niinpä luonnontilassa ainoa varma tapa välttää konfliktia on pysytellä omilla oloissaan ja olla häiritsemättä naapureita – eräänlainen nollasummatilanne sekin: kukaan ei häviä mitään, joskaan ei voitakaan. Luonnontilassa tällainen konfliktiton vaihe on eräänlainen lepotila, johon osapuolet em. järjenperiaatteiden avulla

pyrkivät. Huomautettakoon vielä, että sama sääntö, joka luonnehtii ihmisten olemista yhteiskunnassa, koskee myös ihmistä luonnontilassa. Se, kuinka tätä sääntöä sovelletaan osoittaa luonnontilaisen ja yhteiskunnallisen ihmisen toiminnan laadullisen eron. Kyseinen sääntö on: ”Älä tee toiselle sitä, mitä et tahtoisit tehtävän itsellesi”. Luonnontilassa se ohjaa välttämään konflikteja ja määrittää rationaalisuuden maximin-periaatetta,¹⁴ kun taas yhteiskunnassa se velvoittaa pitämään solmitut sitoumukset ja määrittää vastavuoroisia odotuksia. Palaan tähän seikkaan tuonnempana.

Näiden luonnontilaa koskevien huomioiden valossa, kun yhden voitto on toisen samansuuruinen tappio ja konfliktin puuttuminen ei tuo, jos ei viekään, voidaan Hobbesin malli pelkistää seuraavanlaiseksi pelitilanteeksi.

A	B
A (1, -1)	(0, 0)
B (0, 0)	(-1, 1)

Luonnontila

Oletan, että luonnontilassa ihmisten kanssakäymistä voidaan (parhaiten) kuvata kahdenvälisenä vuorovaikutustilanteena, vaikkakin ihmisiä ja mahdollisia vuorovaikutustilanteita on moninkertainen määrä. Samanlaista tarkastelutapaa on sovellettu yhteistoiminnan syntyä koskevassa peliteoreettisessa keskustelussa.¹⁵ Siinä äärimmäisen pelkistetyssä tilannekuviossa, jota oheinen matriisi esittää, voivat osapuolet joutua keskenään konfliktiin, jossa yhden voitto on toisen samansuuruinen tappio, tai he voivat pyrkiä välttelemään toisiaan, jolloin kumpikaan ei voita eikä häviä mitään. AA ja BB ovat konfliktitilanteita ja AB ja BA puolestaan välttelytilanteita. Osapuolilla ei tietenkään ole mitään tietoa toistensa suunnitelmista ja toimista, joten konfliktin mahdollisuus on aina olemassa. Siksi ei myöskään ole kannattavaa luopua välineistä itsensä turvaamiseksi. Äärimmillen vietyinä, ainoa asia mitä ihmiset voivat luonnontilassa toivoa on se, että he välttyisivät konfliktilta. Tässä kuvatussa tilanteessa se kuitenkin on suhteellisen helppoa, sillä ratkaisu AB on ns. satulapiste: ratkaisu, joka seuraa kummankin osapuolen maximin-strategiasta. Se on myös kyseisen pelin tasapainopiste. Hobbesilaisen tulkinnan mukaan mitään realistisia toiveita vaurauden keräämisestä, elinkeinojen harjoittamisesta yms. ei ole. Mitään yhteisiä intressejä tai mahdollisuutta yhteisyrityksiin ei ole. Mitään mahdollisuutta vaihtoon ei ole. Ihmisten on tyytyminen vain siihen, minkä he pystyvät itse itselleen hankkimaan. Tämä on pelin henki luonnontilassa.

Luonnontilassa yhteiskunta on vain kaukainen haave, mielen fikti ja fantasiaa vailla toteutumisen mahdollisuutta. Luonnontilassa voi kukin omassa hiljaisuudessaan ajatella yhteiskuntasopimusta. Silloin itse kunkin mielessä saattaa käväistä ajatus yhteiskunnasta – ajatus pysyvästä rauhasta ja yhteiselosta muiden kanssa. Siinä samassa luonnontilaisen ihmisen mieleen juolahtaa ajatus vapaudesta ja ylivallassa muihin nähden: ”Minä voisin olla kaikkien kuningas ja vapaa tekemään mitä haluan. Ei olisi toisilla sanansijaa siihen mitä minä teen. Oi, se olisi onnellista eloa se.” Kuitenkin jos luonnontilaisella ihmisellä on vähänkään järkeä, hänen mielensä synkistyy yhtä nopeasti kuin se on kirkastunutkin. Muilla on tietysti sama ajatus mielessä. ”Ei kukaan järkevä ihminen halua alistua toisen vallan alle – siinä menee sekä vapaus, että valta. Sama sotahan siinä jatkuu. Pitää ottaa lusikka kauniiseen käteen ja luopua moisista valtahaaveista. Vasta silloin voidaan rauha saavuttaa.” Luonnontilainen ihminen innostuu mietteissään uudestaan, vaikkakin hieman lai-

meammin. ”Jos olen nöyrä ja luovun vallanhimostani, niin rauhakin on mahdollinen.” Ja taas mieli synkistyy. ”Eihän tässä ole mitään järkeä. Kun minä menen ehdottamaan sellaista sopimusta, jossa kaikki luopuvat vallanhimostaan, jotta syntyisi rauha, tottakai he suostuvat, mutta pettävät sen samantien. Tekisinpä minä itsekkin niin.” Luonnontilaisella ihmisellä ei ole omin avuin ulospääsyä luonnontilasta.

Edellinen tarina ja toteamus, että luonnontilasta ei näytä olevan ulospääsyä, nostavat yhdessä esille uuden kysymyksen. Onko luonnontila sittenkin sellainen, että sen rakenne voitaisiin

tulkita vangin dilemmaksi? Hobbesin oma luonnehdinta näyttää saumattomalta. Miksi sitten vangin dilemma on niin suosittu peli Hobbesin peleistä puhuttaessa? Vastaus on, että vangin dilemmasta puhuminen Hobbesin peleistä puhuttaessa ei ole niin kaukaa haettua kuin luonnontilan lähtökohtainen nollasummapeliluonne antaa ymmärtää. Nimittäin, siirryttäessä yhdeltä ”tasolta” toiselle, esimerkiksi muutoksessa luonnontilasta yhteiskunnan tilaan, siirto voi olla ei-nollasummainen. Eritoten, siirtyminen luonnontilasta yhteiskunnan tilaan vaikuttaa noudattavan (pienen välähdyksenomaisen hetken) vangin dilemman logiikkaa.¹⁶ Edellyttäen, että yhteiskuntasopimuksessa on kysymys tämänkaltaisesta eskalaatiosta, voidaan kysyä, kuinka siirtyminen luonnontilasta yhteiskunnan koordinaatiopeliin on mahdollinen, varsinkin jos kyseinen eskalaatiopeli, siis yhteiskuntasopimus, noudattaa vangin dilemman logiikkaa. Toinen aiheeseen liittyvä ongelma on, kuinka polkaista tyhjistä jotakin merkittävää ja arvokasta, kuinka mielen fiktiosta syntyy sosiaalista faktaa. Tarkastellaan kuitenkin ensiksi vangin dilemmaa luonnontilassa. Perustilanne voidaan kuvata seuraavasti pelimatriisin avulla.

	C	D
C	(3, 3)	(1, 4)
D	(4, 1)	(2, 2)

Vangin dilemma

Luonnontilaisen ihmisen pohdiskelut voidaan helposti palauttaa tällaiseen yksinkertaistettuun malliin. Yhteiskunnan tilaa edustava ratkaisu (C, C) on selvästi parempi kuin luonnontilaa edustava ratkaisu (D, D). Kuitenkin houkutus livetä yhteiskunnan toteuttavasta ratkaisusta suuremman voiton (D, C) toivossa ja suuremman vahingon (C, D) välttämiseksi tekee yhteiskunnan toteuttavasta ratkaisusta vain toiveajattelua, sillä lipeäminen yhteisesti paremmasta vaihtoehdosta on dominoiva strategia. Siten, kysymyksessä on vangin dilemma.

Vangin dilemma on hobbesilaisessa mallissa tulkittava kuitenkin, näkökulmasta riippuen, toisen tai pikemminkin kolmannen kertaluvun peliksi, jossa osapuolet pohtivat kuinka saavuttaa ensimmäisen luonnontilain mukainen rauha, ja millä perusteella voidaan luottaa siihen, että kaikki suostuvat tähän menettelyyn. Tässä kolmannen kertaluvun spekulatioissa lähtötilanne on luonnontila ja ”yhteinen” päämäärä – siis lopputilanne – on yhteiskuntasopimus, joka determinoi yhteiskunnan syntymisen (siis aktuaalisen asiointilan). Ongelmaksi muodostuu se, että osapuolilla ei oletetussa alkutilanteessa ole perusteita luottaa toisiinsa. Siten yhtäältä pelko joutua toisen osapuolen vallan alle ja orjuutetuksi ja toisaalta toive saada toinen osapuoli alistetuksi oman vallan alle tekee tyhjäksi yhteiseltä kannalta järkevän ratkaisun – yhteiskuntasopimuksen – syntymisen.¹⁷ Näin kuvattuna osapuolten yhteiskuntasopimusta koskeva pohdinta johtaa osapuolten vangin dilemmaan. Hobbesin mielestä dilemma ei laukea ilman sopimista – siis ilman keskinäistä oikeuksien siirtoa – mutta luonnontilassa mikään ei takaa sopimuksen sitovuutta. Tarvitaan ”takuumiestä”. Mutta takuuta sopimuksen sitovuudesta ei ole ennenkuin yhteiskuntasopimus on solmittu. Tässä sopimusprosessissa alkutilanteen ei-kooperatiivinen (nollasumma) peli muuttuu jollakin salaisella keinolla lopputilanteen kooperatiiviseksi (ei-nollasumma) peliksi, ja vieläpä pikemminkin koordinaatiotilanteeksi kuin konfliktitilanteeksi. Miten? Kysymys kulminoituu siihen, kuinka mielen fiktiosta sukeutuu sosiaalista faktaa. Ensinnäkin kuitenkin selvítettävä luonnontilan ja yhteiskunnan ero.

Yhteiskuntasopimuksen määrittelemässä oloissa, eli yhteiskunnassa, ihmiset pelaavat koordinaatiopeliä. Kuitenkin itse yhteiskuntasopimus näyttäisi olevan pikemminkin vangin dilemmaan viittaava prosessi. Kuinka tässä näin käy? Yksinkertaisimman vastauksen saa kun tarkastellaan sitä sopimusta, jonka suvereeni tarjoaa ja ajatellaan, että sopimusta ajateltaessa lähtötilanne on vangin dilemma. Kun tarjous on tehty, ja suvereeni on karsinut täyden vapauden ja pyrkimyksen valtaan yli muiden pois, jäljelle jää triviaali koordinaatiotilanne.¹⁸ Suvereenin tarjous on tässä yhteydessä tulkittava tekniseksi ratkaisuksi, jonka toteutus on kuitenkin äärimmäisen ongelmallinen. Katsotaan kuitenkin ensin vangin dilemman pelimatriisia ja muunnosta, jonka suvereeni sille tekee. Tämä on perusteltua siitä näkökulmasta, että luonnontilassa yhteiskuntasopimusta koskeva spekulatio tosiaan vastaa vangin dilemmaa, jonka suvereeni ”korjaa”.¹⁹

	C	D		C	D
C	(3, 3)	(1, 4)		C	(3, 3) (0, 0)
D	(4, 1)	(2, 2)		D	(0, 0) (2, 2)

Vangin dilemma

Suvereenin muunnos

Suvereenin muunnos kuvaa niitä optioita, jotka pelaajalla on kooperatiivisessa vangin dilemmassa. Vaihtoehdot ovat: joko kumpikin osapuoli alistuu pakottavaan sitoumukseen tai sitten ei. Tulokset ovat muunnetussa matriisissa selkeästi nähtävissä: järkevä alistuu suvereenin ehdotukseen, CC. Huomattakoon myös, että kun suvereenin muunnos on tapahtunut, eletäänkin jo koordinaatiotilanteen luonnehtimassa maailmassa. Yhteiskuntasopimuksen ”hetkellä” kyseinen koordinaatiotilanne ei kuitenkaan edusta koordinaatio-ongelmaa, sillä yhteiskunnan edustama tila on luonnontilaa aidosti parempi vaihtoehto kaikille osapuolille.²⁰ Suvereenin muunnosta kuvaava tilanne näyttää kuitenkin ylyksinkertaistavan yhteiskunnan syntyprosessia.

Yllä tarkastellun kaltainen yksioikoinen kooperatiivisen analyysin soveltaminen on joissakin kirjoituksissa koettu ongelmalliseksi.²¹ Tällainen kuvaustapa näyttää edellyttävän, että suvereeni tuodaan ulkopuolelta, ja suvereenin tarjoama ratkaisu on ulkopuolinen ratkaisu. Tällainen yksinkertaistettu kuva suvereenista ja kooperatiivisesta pelistä tosiaan, määritelmän mukaisesti, edellyttää, että jokin ulkopuolinen tekijä rajoittaa valintoja, niin kuin asianlaita on suvereenin muunnosta kuvaavassa ”vangin dilemmassa”. Tällainen tarkastelutapa on ongelmallinen myös syvemmässä merkityksessä. Ongelma on, että kun suvereeni ”tekee tarjouksensa”, yhteiskunta on oikeastaan jo syntynyt, eivätkä luonnontilan olosuhteet enää vallitsekaan. Pelaajat eivät kohtaa toisiaan nollasummapelin olosuhteissa, eivätkä he pohdi yhteiskuntasopimusta vangin dilemman valossa. Tietyissä mielessä suvereeni on yhteiskunta, ja perustava kysymys koskee suvereenin syntyä.

Aihetta voidaan toisinaan tarkastella tällaisesta yksinkertaistetusta näkökulmasta huolimatta sen ongelmista. Kooperatiivista peliä, siis yhteiskunnallisten ihmisten välistä vuorovaikutusta voidaan tarkastella analyttiseltä kannalta pelkistyksenä jostakin syvällisemmästä prosessista. Kooperatiivista mallia voidaan pitää pelinä höystettynä normeilla, instituutioilla, tavoilla, konventioilla ja käytännöillä siten kuin yhteiskunnalliset ihmiset tilanteen jokapäiväisessä elämässään ymmärtävät. Se on malli, josta syvempi analyysi on jätetty puheena olevan keskustelun kannalta tarpeettomana pois. Omassa kontribuutiossani nyt korjaan tuon puutteen, jottei asiasta jäisi epäselvyyttä.

Lähestymistapaani voidaan perustella sillä, että nykynäkökulmasta Hobbesin teoriaa suvereenin synnystä, ja yhteiskuntasopimuksesta ylipäätään, pidetään pikemminkin dynaamisen mallin kuvauksena kuin pelkistettyjen kertapeliin sarjana.²² Todetakoon vielä, että Hobbes on melkoisen epätarkka aihetta koskevissa kuvauksissaan, ja ”totuus” on kaivettava esille vihjeitä seuraamalla. Perusvihjeen saa Hobbesin toteamuksesta, että oikeudenmukaisuus on *pysyvää* tahtoa antaa jokaiselle omansa. Pysyvyys luo pohjan koordinaatiolle, joka tekee mahdolliseksi myös yhteistoiminnan kehittymisen tilanteissa, jotka pelkistettyinä kuvaavat konfliktia. Ennenkaikkea, pysyvyys luo pohjan vastavuoroisten odotusten kehittymiselle. Pysyvyyden avulla syntyneellä kokemuksella on keskeinen sija oikeudenmukaisuuden – kollektiivisen rationaalisuuden keskeisen ilmentymän – kehitymisessä. Yhteiset kokemukset luovat yhteisiä tulevaa koskevia odotuksia. Tällainen näkemys on yhtäpitävä Aumannin korreloidun tasapainon analyysin kanssa.²³ Korreloitu tasapaino voi syntyä, kun pelin osapuolilla on yhteinen menneisyys ja he ovat ominaisuuksiltaan yhtäläisiä, niin kuin Hobbesin mallissa on asianlaita.

Hobbesin mallissa kollektiivinen rationaalisuus rakentuu rationaalisten yksilöiden yhteistoiminnalle. Siten yhteiskunnan synty ja säilyminen ei myöskään voi olla yksilön intressien kanssa ristiriidassa. Hobbesin sanoin: ”Hullu on sydämessään sanonut, ja joskus ääneenkin, että mitään oikeudenmukaisuutta ei ole.”²⁴ Hobbesin mukaan on sulaa hulluutta pitää epäoikeudenmukaisuutta järjenumukaisena, vaikka yksilö toisinaan voisi hyötyä oikeuden rikkomisesta. Niinpä esimerkiksi vapaamatkustaminen on hullun hommaa, vaikka siitä koituisikin yksilölle välitöntä hyötyä. Hobbesin tarkastelu viittaa siten sellaiseen mahdollisuuteen, että yksilö voi olla rationaalinen ilman, että hän pyrkisi välittömään tai suoraan odotetun hyödyn maksimoimiseen. Ennenkaikkea, myös kollektiivisen rationaalisuuden, tai epäsuoran hyödyn maksimoimisen, periaatteiden hyväksyminen ja niihin mukautuminen on rationaalista – jopa rationaalisempaa kuin pyrkiminen suoraan maksimoimiseen.

Suvereenin synnyssä on kysymys koordinaatio-ongelman ratkaisusta. Tällöin juuri mukautuminen määrättyihin käytäntöihin on järjenumkäypä ratkaisu. Edellä annettu kuva yhteiskuntasopimuksesta on vain pelkistys, eikä se sellaisenaan kerro mitään ennenkuin on syntynyt suvereeni, joka pakottaa alkuperäisen sopimusta koskevan pelin muunnoksen. Kun suvereeni on syntynyt, voidaan puhua suvereenin muunnoksesta. Silloin myös aluksi ongelmallinen yhteistoiminta tai toimintojen koordinoiminen näyttäytyvät sängen ongelmattomassa valossa: kyseiset ongelmathan ovat suvereenin avulla ratkaistu. Millainen on se prosessi, joka saa ihmisten tahdot yhtymään siten, että he voivat odottaa määrättyä käyttäytymistä toisiltaan? Millainen on kollektiivisen rationaalisuuden syntyprosessi? Hobbes on asiasta kovin lyhytsanainen, mutta kuten *Leviathanin* kansilehtikin antaa ymmärtää: suvereenin syntyemisessä on kysymys ihmisten yhteenliittymisestä, yhteisestä tahdosta.

Tärkein edellytys suvereenin synnylle on se, että kyetään vetoamaan vastavuoroisiin odotuksiin ihmisten käyttäytymisestä. Vastavuoroisia odotuksia taas voi syntyä vain säännöllisessä kanssakäymisessä muiden kanssa. Tässä syntyy jo ero luonnontilaan, sillä sikäli kuin luonnontilassa pelataan nollasummapelejä ja ihmiset välttelevät konfliktia ja siten myös kanssakäymistä muiden kanssa, mistään säännöllisestä vuorovaikutuksesta ei voida puhua. Tarkoittamaani vastavuoroisuutta voisi lyhyesti luonnehtia käyttäytymisen ja odotusten osalta seuraavasti: minä käyttäydyn näin, koska odotan sinun käyttäytyvän noin ja odottavan minun käyttäytyvän näin.

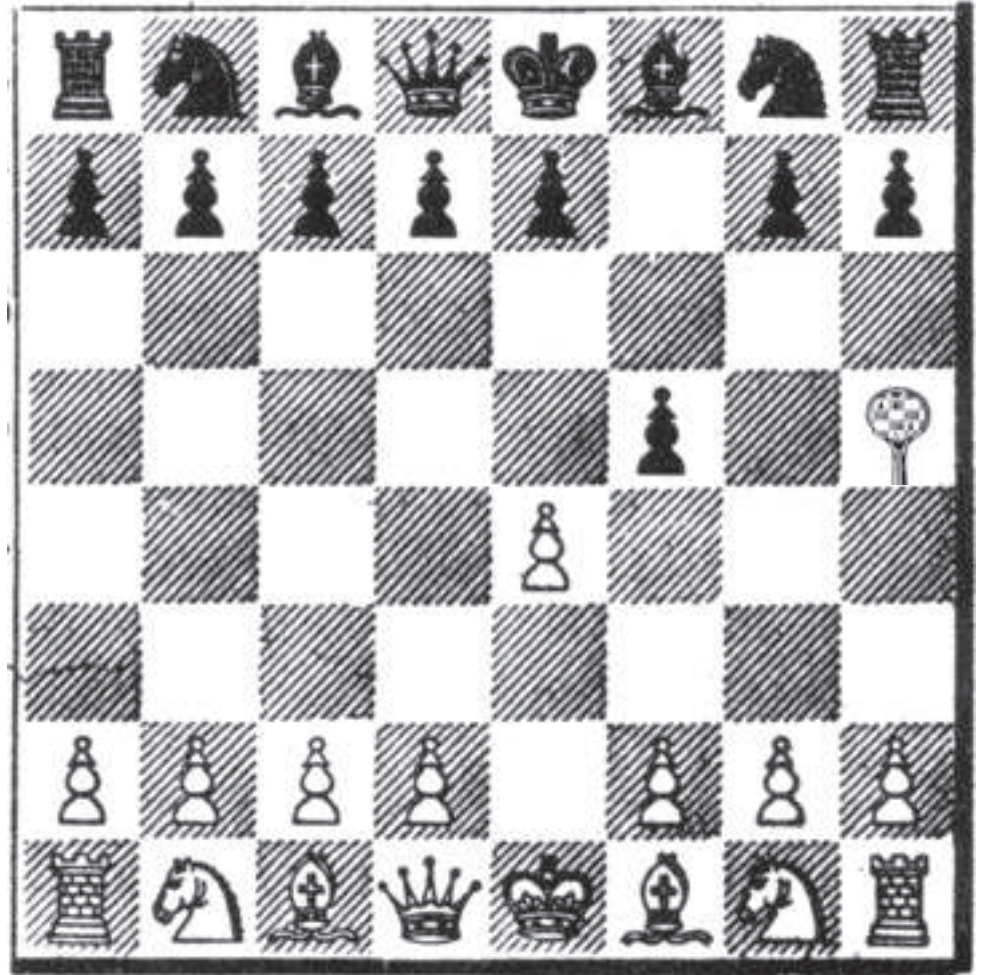
Hobbesin mallin ydinkysymys, peliteoreettisin termein käsiteltynä, on kuinka ei-kooperatiivinen muuntuu kooperatiiviseksi. Kysymystä voidaan tarkastella rationaalisten vastavuoroisten odotusten kehittymisen valossa. Tämä on kuitenkin vasta ensimmäinen askel kohti kollektiivista rationaalisuutta, josta kooperatiivisissa peleissä, tai peleissä, joiden siirtoja suvereeni kontrolloi, on kysymys. Lähtökohtaisesti kysymys on siitä, kuinka mielen fiktio muuntuu sosiaalisesti faktaksi.²⁵ Keskeisimpiä seikkoja ehdottamani tulinnan kannalta on, että Hobbesin malli edellyttää aikatekijän esittelyä ja huomioonottamista. Tämä käy ilmi skolastikkojen oikeudenmukaisuuden määritelmästä, jonka Hobbes hyväksyy: ”oikeudenmukaisuus on *pysyvää* tahtoa antaa jokaiselle omansa”.²⁶ Tämä pysyvyys – tai pikemminkin ajallisuus, se että asiat seuraavat toisiaan ja tämän seuraavuuden voidaan odottaa jatkuvan hamaan tulevaisuuteen – on kollektiivisen rationaalisuuden toteutumisen välttämätön edellytys. Vasta silloin, kun osapuolet ymmärtävät ajallisuuden, myös vastavuoroiset teot ja odotukset voivat tulla kysymykseen. Tulevaisuus tulee merkitykselliseksi toisin kuin luonnontilassa, jossa tulevaisuus on vain mielen fiktio. Nyt sillä on vähintään vastavuoroisuuden luomat odotukset tukenaan.

Yhteiskunnassa tulevaisuudella ja sitä koskevilla odotuksilla on suvereenin takuu. Suvereenin syntyminen ensi askeleita voidaan tarkastella kohta esiteltävän skeeman valossa. Huomattakoon, että nyt emme puhu toimijoista luonnontilassa, vaan josakin sellaisessa tilassa, jossa heillä voidaan kuvitella olevan jotakin jaettavaa keskenään siten, että kaikki voivat tästä jaosta jotenkin hyötyä. Toisin sanoen, tarkastelemme tilannetta jota voisi luonnehtia ei-nollasummapeliksi. Jos ajallisuus tuo mukanaan koordinaatiivisia aspekteja puheena olevaan tilanteeseen, niin kollektiivisen rationaalisuuden syntyminen on mahdollista. Tämä on yhteiskunnan syntyminen kannalta välttämätön ehto. Mutta mitkä ovat ne ehdot, jotka oikeuttavat yhteistä tulevaisuutta koskevat odotukset ja uskomukset? Tässä lupaamani skeema, joka tekee ymmärrettäväksi niitä seikkoja, joiden valossa hobbesilaiset toimijat voivat odottaa jotakin yhteistä tulevaisuutta, ja siten myös kollektiivisen rationaalisuuden mukaista käyttäytymistä.

Rationaalisten odotusten indusoiminen kollektiivisessä toiminnassa:

- (i) kooperatiivisen teon on annettava uskottava signaali sille, että toimija on halukas kooperoimaan myös jatkossa,
- (ii) kooperatiivisen teon on osin perustuttava uskottavalle signaalille, että toiset toimijat ovat halukkaita kooperoimaan jatkossa,
- (iii) (i) ja (ii) ovat yleisesti tiedetyt,
- (iv) (iii) on yleisesti tiedetty.

Skeema vaatii läheisempää tarkastelua. Ensinnäkin, kooperatiivisella teolla tarkoitan sellaista tekoa, jossa osapuolten intressit yhtyvät jollakin edullisella tavalla. Tämä voi tapahtua joko suoraan yhteistoiminnalla tai toimintaa koordinoimalla. Skeema on kaksisuuntainen. Uskottavan signaalin on perustuttava kokeemukseen ja sen on annettava ”lupaus” tulevaisuudesta. Tällainen signaali on uskottava silloin, kun mikään muu vaihtoehto ei tarjoa parempaa tulosta toimijalle. Onnistunut kooperointi menneisytydessä ja lupaavat odotukset tulevaisuudesta voivat yhdessä osoittaa sellaisen ratkaisun, joka tarjoaa enemmän kuin lyhytnäköinen vain seuraavan kierroksen huomioon ottava ratkaisu.²⁷

Yleisen tiedon oletamus on filosofiselta kannalta ongelmallinen. En kuitenkaan tässä yhteydessä mene ongelman yksityiskohtiin. Totean vain, että tässä yhteydessä tarkoitan yleisellä tiedolla uskomusta ja perusteita uskoa, että kaikki jakavat saman uskomuksen ja samat perusteet tuohon uskomukseen, ja että tällä tavoin nuo toisiinsa liittyvät ja toisiltaan tukea saavat yhteiset uskomukset eräässä mielessä ovat yhteistä tietoa – sosiaalista tietoa.²⁸

Tarkasteltua skeemaa voidaan tulkita kohta esitettävällä tavalla. Ennen sitä huomattakoon kuitenkin, että kyseinen tulkinta on tulkittava idealisoiduksi tai pelkistetyksi esitykseksi jatkuvasta (organisisesta) tilanteesta. Osapuolten toisiaan koskevat spekulatiot on siinä pilkottu osiin – kierroksiin ja niitä koskeviin uskomuksiin ja odotuksiin niin toiminnasta kuin uskomuksista ja odotuksista. Tosiasiassa kyseisten vastavuoroisten odotusten rationaalisen indusoimisen vaiheet eivät ole ”näkyvillä” saati niin selkeästi eroteltavissa kuin se on seuraavassa tulkinnessa esitetty, ainakaan silloin, kun hobbesilaiset rajallisen järkeilyn kapasiteetin ja kyvyt omaavat ihmiset ovat kysymyksessä.

Oletetaan, että on kaksi toimijaa, A ja B. Oletetaan, että A kooperoi jollakin mielivaltaisella kierroksella tilanteessa, jossa mahdollisten tulevien vuorovaikutustilanteiden sarja ylittää toimijan tavanomaisen (tai arki)kapasiteetin mukaiset edellykset tehdä tarvittavat päätelmät tulevasta vuorovaikutuksesta. Tällöin B saattaa ajatella, että kooperoimalla A uskoo voivansa indusoida B:n tulevan kooperaation, ja siksi A kooperoi. Toimijan A alkuperäistä kooperatiivista tekoa voidaan pitää (ainakin osittain) rationaalisenä (järkevänä), jos voidaan olettaa, että koope-

roimalla A voi indusoida B:n uskomaan, että tämän kooperatiivinen teko tulevalla kierroksella saattaa indusoida A:n uskomaan, että B uskoo, että kooperoimalla kyseisellä kierroksella hän voi indusoida A:n kooperoimaan ainakin yhdellä niistä kierroksista, jotka seuraavat B:n kyseistä valintaa. Toisin sanoen, A:n alkuperäisen kooperatiivisen teon on annettava B:lle signaali, että A on halukas kooperoimaan myös seuraavalla kierroksella edellyttäen, että B kooperoi sitä ennen. Tämä edellyttää sitä, että A:n antama signaali B:lle on uskottava, jotta tämän olisi järkevä kooperoida seuraavalla kierroksella.

Huomattakoon kuitenkin, että A:n alkuperäinen kooperatiivinen teko ei tarkastellussa mielessä voi olla täydellisen rationaalinen, sillä se ei perustu kenenkään antamalle uskottavalle signaalille. Tämä ei kuitenkaan estä alkuperäistä kooperatiivista tekoa toimimasta uskottavana signaalina tuleville kooperatiivisille teoille, jotka täten voivat olla puhutussa mielessä täysin rationaalisia, sillä ne perustuvat mahdolliselle uskottavalle signaalille ja ne voivat itse myös antaa uskottavan signaalin tuleville kooperatiivisille teoille. Toimija B:n seuraavan kierroksen kooperatiivista tekoa (sitä, joka on A:n alkuperäisen kooperatiivisen teon indusoima) voidaan pitää rationaalisenä (järkevänä), mikäli voidaan olettaa, että A:n alkuperäinen kooperatiivinen teko on osaltaan antanut B:lle perusteen uskoa, että A aikoo jatkaa kooperointiaan sillä edellytyksellä, että B:n kyseinen kooperatiivinen teko osaltaan perustuu A:n kooperatiivisen teon antamaan rohkaisuun, ja että B uskoo, että kooperoimalla kyseisellä kierroksella hän voi indusoida A:n uskomaan, että tämän on järkevää kooperoida tulevilla kierroksella, eritoten B:n seuraavan

Thomas Hobbes suomeksi

Moniin muihin filosofian klassikoihin verrattuna on Thomas Hobbesista kirjoitettu suomen kielellä niukasti. Vastapainon hiljattain julkaisemaa *Leviathania* lukuun ottamatta pätee sama myös hänen teostensa suomentamiseen. Seuraavassa eräitä verrattain tuoreita poikkeuksia edellisiin sääntöihin.

- Thomas Hobbes, *Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta*. Suomentanut ja johdannolla varustanut Tuomo Aho. Vastapaino, Tampere 1999.
- Tuomo Aho, Leviathan – filosofian hauskipia suurklassikoita. *Tieteessä tapahtuu* 3/1999, s. 33–37.
- Tuomo Aho, Terveisiksi: kääntäjän vaikutelmia. *niin & näin* 2/2000, s. 73–74.
- Timo Airaksinen & Manu J. Vuorio, Hobbesin näkemys tunteista ja vallasta. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Räikkä (toim.), *Tunteet*. Yliopistopaino, Helsinki 1996, s. 169–199.
- Petri Koikkalainen, Hobbesin Leviathanin 'kirkollisen ja valtiolliseen yhteiskuntaan' liittyvästä käsitteistöä. *niin & näin* 2/2000, s. 64–72.
- Olli Loukola, Thomas Hobbes ja luottamuksen synty. *Hallinnon tutkimus* 2/1999, s. 111–116.
- Ilkka Patoluoto, Klassinen yhteiskuntasopimusajattelu. Teoksessa Patoluoto, *Oikeudet ja elämän arvot*. Tutkijaliitto, Helsinki 1990, s. 43–56.
- Juhani Pietarinen, Leviathanin mekaniikka. Teoksessa Matti Wiberg (toim.), *Politiikan moninaisuus*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 118, 1996, s. 224–236.
- Kari Saastamoinen, Hobbes, Raamattu ja valistus. Teoksessa Tuomas Seppä & muut (toim.), *Historian alku: historianfilosofia, aatehistoria, maailmanhistoria*. Tutkijaliitto, Helsinki 1993, s. 167–178.
- Kari Saastamoinen, Oliko Hobbes epäonnistunut liberalisti? *Tiede ja edistys* 2/2000, s. 97–105.
- Matti Wiberg, Thomas Hobbes. Teoksessa Jukka Kanerva (toim.), *Politiikan teorian klassikoita*. Gaudeamus, Helsinki 1984, s. 72–91.

kooperatiivisen teon jälkeisellä kierroksella. Edelleen, A:n uskosta kooperoinnin (ts. A:n alkuperäisen kooperatiivisen teon indusoiman B:n kooperatiivisen teon, joka puolestaan indusoi A:n kooperatiivisen teon) rationaalisuuteen voidaan pitää rationaalisenä, jos voidaan olettaa, että se osaltaan perustuu B:n edelliseen kooperatiiviseen tekoon, joka perustuu osaltaan B:n uskemukseen, että hän voi indusoida A:n uskomaan, että tämän seuraava kooperatiivinen teko voi indusoida B:n uskomaan, että A jatkaa kooperointiaan, ja lisäksi, että A uskoo, että jatkamalla kooperointiaan hän voi indusoida B:n jatkamaan kooperointiaan! Kun tällainen A:n alkuperäistä kooperatiivista tekoa seuraava ketju vastavuoroisine uskomuksineen ja odotuksineen jatkuu riittävän pitkälle, osapuolet, A ja B, voivat tulla vakuutetuiksi siitä, että kumpikin osapuoli todella uskoo, että kooperatiivisin teoin he voivat antaa uskottavia signaaleja toisilleen omasta tulevasta käyttäytymisestään, ja he voivat vakuuttua siitä, että vastavuoroiset kooperatiiviset teot luovat luotettavan perustan tuleville kooperatiivisille teoille. Niinpä osapuolet voivat perustaa tulevat kooperatiiviset tekonsa luotettaville signaaleille

yleisestä mukautumisesta kooperatiiviseen käytäntöön. Osapuolet voivat myös vakuuttua siitä, että jokainen ko. käytäntöön mukautuva teko, so. jokainen kooperatiivinen teko luo pohjaa tulevaisuuden kooperatiivisille teoille.²⁹ Mutta kuten jo yllä totesin, tällainen esitystapa on ainoastaan pelkistys, ja sen tarkoituksena on tuoda idealisoidussa muodossa esille ne elementit, jotka yhteisten odotusten ja kollektiivisen rationaalisuuden kehityksessä ovat välttämättömiä. Tosiasiassa Hobbesin yhteiskunnallinen ihminen soveltaa jotakin yksinkertaista nyrkkisääntöä, joka on kuitenkin pelkistettävissä malliksi, jonka taustalta voidaan jonkin reduktiivisen mekanismin avulla löytää kyseisen skeeman kaltainen induktiivinen prosessi.

Mainittakoon vielä, että täydellisen ihanteellisen rationaalisuuden kannalta edellinen skeema on kaikesta huolimatta puutteellinen. Se ei ota huomioon ensimmäisen kooperatiivisen teon (täyttää) rationaalisuutta. Tässä yhteydessä en kuitenkaan pyri korjaamaan tuota puutetta. Olen tarkastellut aihetta lähemmin toisaalla.³⁰ Tarkastelun kannalta tyydyttävä ratkaisu lienee se, että skeema lyhentää sitä hyppäystä, jonka Hobbes tekee ei-kooperatiivisesta maailmasta kooperatiiviseen maailmaan. Perusteltakoon kyseistä puutetta kuitenkin sillä, että tarkastelun kohteena ovat rajalliset toimijat rajallisessa maailmassa. Rajat tulevat vastaan ensinnäkin laajuudessa – tarkastelun kohteena ovat äärelliset (sosiaaliset) tilanteet.

Tämä ajatus sopii hyvin yhteen Hobbesin mallin kanssa: yhteiskuntasopimus on yhteiskunnan alku. Yhteiskunnan synty edellyttää ensimmäistä siirtoa, joka voi toimia uskottavana signaalina tuleville kooperatiivisille siirroille. Rajat tulevat vastaan myös syvyydessä. Hobbesilaiset toimijat ovat rajallisia järkeilyn kapasiteetiltaan ja kyvyiltään: ”useimmilla heistä on liiaksi kiirettä ruuan hankkimisessa ja muut ovat liian piittaamattomia ymmärtääkseen”.³¹ Siksi heille on asetettu yksinkertaisia nyrkkisääntöjä, joiden mukaan toimia. Ellei mitään tällaisia sääntöjen määrittelemiä sosiaalisia käytäntöjä olisi kehittynyt, joutuisi jokainen käymään läpi edellisen kaltaisia spekulatioita jokaisessa kohtaamassaan arkipäiväisessä sosiaalisen vuorovaikutuksen tilanteessa, eikä hobbesilaisten ihmisten kapasiteetti olisi vapautunut tärkeämpiin tehtäviin. Mutta silloin, kun osapuolet ovat omaksuneet sosiaalisia käytäntöjä ja nyrkkisääntöjä, voidaan tuskin enää puhua varsinaisista rationaalisista odotetun hyödyn maksimoimiseen tähtäävistä valinnoista. Pikemminkin osapuolet täällä tyydyttävät vastavuoroisia odotuksiaan. Kyseisen kaltaisessa tapauksessa laajuuden ja syvyyden rajat voivat yhdessä saada aikaan vaikutuksen, että kukaan ei ajattele yhteiskunnan loppua koskevaa rajaa. Siten myös konfliktitilanteissa voidaan hakea yhteistoiminnallisia ratkaisuja.³²

Yllä oleva tarkastelu saattaa johdattaa ajattelemaan, että Hobbesin varsinaisen yhteiskuntaa kuvaava peli ei niinkään ole mikään sellainen malli, jonka voisi palauttaa yksiselitteiseksi peliteoreettiseksi malliksi, kuten esimerkiksi vangin dilemmaksi. Kysymyksessä on pikemminkin sellainen peli, jota olen toisaalla kutsunut funk-peliksi.³³ Funk-peliä voidaan kuvata seuraavasti. Silloin, kun suoran odotetun hyödyn maksimoimisen sijasta tyydytetään odotuksia, ts. maksimoidaan epäsuorasti, puhutaan funk-peleistä. Valinnan sijasta toimijat mukautuvat johonkin normiin tai käytäntöön. Funk-pelit sopivat hyvin yhteen suverenin ajatuksen kanssa. Voidaan nimittäin ajatella, että suvereeni asettaa rajat tai määrittää ihmisten käyttäytymistä tavalla, jota voitaisiin luonnehtia toteutuneeksi funk-peliksi, sillä ”almaisilla” ei ole muuta vaihtoehtoa kuin mukautua suverenin asettamiin rajoihin. Kuitenkin samanaikaisesti suverenin rajoihin mukautuminen on rationaalista ja suverenin tarjouksen hyväksyminen alun alkaenkin oli rationaalista. Sen lisäksi, että

se on yksilön kannalta rationaalista, se on myös kollektiivisesti rationaalista. Suvereeni osoittaa rationaalisen käyttäytymismallin, johon jokainen sitoutuu, ja johon jokainen odottaa muiden sitoutuvan, koska kyseinen käyttäytymismalli on annettu tilanteessa paras ratkaisu, tai ainakin ratkaisu johonkin muutoin hankalaan ongelmaan, kuten koordinaatio-ongelmaan.³⁴ Tällainen ajatus on yhtäpitävä David Lewisin konventiomallin kanssa.³⁵

Näiden välineiden avulla voidaan nyt tarkastella sitä, kuinka mielen fiktiosta sukeutuu sosiaalista faktaa. Olipa tilanne alkuasetelmaltaan sitten vangin dilemman tai koordinaatio-ongelman kaltainen, niin silloin, kun kyseessä on yhteisöllinen tai yhteiskunnallinen käyttäytyminen tai yhteiset odotukset ja uskomukset sekä perusteet odotuksille ja uskomuksille, toimii kukin osaltaan haetun ratkaisun lisätekijänä siten, että sitä mitä ei yksilönä voitu ratkaisuna ajatella, on nyt erilaisten vastavuoroisten toimenpiteiden johdosta täysin järkeenkäypä ratkaisu. Kyseisen kaltaisella ratkaisulla vieläpä on faktuaalinen perusta – nimitään yhteennivoutuneiden sosiaalisten uskomusten ja odotusten ja niitä koskevien uskomusten ja odotusten perusta. Tässä yhteydessä en kuitenkaan mene syvemmälle näitä asioita koskevaan analyysiin, vaan jätän sen tuonnempaan tarkastelua varten.

VIITTEET

- Katso esim. Martinich 1995.
- Esim. Barry ja Hardin 1982 tai Hollis ja Sugden 1993.
- Esim. Hampton 1986 ja Kavka 1986.
- Sopimuksista lähemmin, ks. esim. Gilbert 1993a ja 1993b ja Bach 1996.
- Katso esim. Gauthier 1986, V, tai Bach 1996.
- Katso esim. Leviathan, XV, s. 148.
- Aiheesta lähemmin, ks. esim. Dawkins 1976, ks. myös Sugden 1986.
- Katso esim. Barry & Hardin 1982, Hampton 1986, Gauthier 1986, Kavka 1986 ja Hollis & Sugden 1993.
- Katso Hobbes (1651), Luku XIV, s. 127, T. Ahon käännös.
- Nollasummapeleistä lähemmin, katso esim. Luce & Raiffa 1957.
- Hobbes, 127.
- Mts. 127.
- Mts. 127.
- "Pienimmän pahan periaate".
- Katso esim. Axelrod 1981.
- Katso esim. Hollis & Sugden 1993.
- Katso myös Pettit 1986.
- Kavka (1986) tosin väittää, että kyseinen koordinaatiotilanne ei ole triviaali, vaan pikemminkin epäpuhdas koordinaatio-ongelma, kuten ns. sukupuolten taistelu, sillä osapuolet preferoivat eri tavoin eri vaihtoehtoja siitä, mikä on paras yhteiskunta. Olen eri mieltä. Suvereeni ei tarjouksessaan tee mitään monivalintatehtävää, vaan kysymys on puhtaasti yhteiskunnan ja luonnontilan väliltä tehtävästä valinnasta. Yhteiskunnan on toki perustuttava niihin yhdeksääntoista luonnon lakiin, jotka Hobbes luvuissa XIV ja XV luettelee, mutta valinta ei koske (ainakaan ensivaiheessa) erilaisia yhteiskuntaratkaisuja ja yksilöiden niitä koskevia mielipide-eroavaisuuksia siinä mallissa, jonka Hobbes esittää, vaan yksinkertaista ota-tai-jätä -ehdotusta, jolla päästä pois luonnontilasta.
- Katso myös Ullmann-Margalit (1977) vangin dilemma -normien analyysi.
- Katso myös Hampton 1986 ja Kavka 1986.
- Katso esim. Harsanyi 1977 ja Taylor 1987.
- Katso esim. Hampton 1986 ja Kavka 1986, mutta ennenkaikkea myös Hardin 1991 ja Martinich 1995.
- Aumann 1987.
- Hobbes, 138.
- Katso myös Searle 1995 sosiaalisen todellisuuden muodostumisesta.
- Hobbes, 138.
- Konkka 2000.
- Konkka 2000.
- Samantapaista mallia puolustaa myös Bach. (Katso Bachin *offer – acceptance model*, 1996). Hän tosin tarkastelee ehdotustaan sopimusprosessia kuvaavana mallina, ja se on sellaisenaan huomattavasti yksinkertaisempi kuin yhteistoiminnallisten odotusten syntyä koskeva malli voi koskaan olla.
- Konkka 2000.
- Hobbes, 148.

- Katso esim. Bicchieri & Schulte 1997. Vertaa pakittavan induktion periaate, jonka mukaan asianlaita ei voi olla näin, katso esim. Pettit & Sugden 1989.
- Konkka, 2000.
- Katso esim. Kavka 1986, luku 5.
- Katso Lewis 1969. Tarkastelen Lewisin mallin kanssa yhtäpitävää mallia sosiaalisten käytäntöjen valossa. Sosiaalisia käytäntöjä voidaan pitää eräänlaisena suvereenin ilmentymänä yhteiskunnassa. Sosiaaliset käytännöt määrittävät konventioita, normeja, instituutioita ja sosiaalisia tapoja. Katso myös Ullmann- Margalit 1977, Schotter 1981, Konkka 2000. Malli on seuraavanlainen:
(SK) Ryhmän P jäsenten käyttäytymisen säännön mukainen toistuminen R määrättyssä toistuvassa sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa S on sosiaalinen käytäntö jos ja vain jos seuraavia tekijöitä voidaan pitää faktuaalisena perustana ja yleisenä tietona P:ssä:
(i) Miltei jokainen preferoi mukautumista R:ään, sillä S edustaa sosiaalisen vuorovaikutuksen tilannetta, jonka esittämään ongelmaan yhdenmukainen mukautuminen R:ään tuottaa järkeenkäyvän ratkaisun;
(ii) Osin siksi, että (i) miltei jokainen odottaa muiden mukautuvan R:ään; ja
(iii) Osin siksi, että (ii) miltei jokainen mukautuu R:ään.
Tämä on sosiaalisen käytännön analyysi. Silloin, kun ihmiset yhteiskunnassa käyttäytyvät annetun analyysin mukaisesti, mutta antavat käyttäytymiselleen perustelun jonkun nyrkkisäännön termein, kuten vaikkapa lausumalla "älä tee toiselle sitä, mitä et tahtoisit tehtävän itsellesi", voidaan ajatella, että ihmiset pelaavat funk-peliä. He tyydyttävät vastavuoroisia odotuksia pikemminkin kuin pyrkivät maksimoimaan välitöntä odotettua hyötyään. Heidän perustelunsa viittaa kollektiivisesti rationaaliseen ratkaisuun. Silti he käyttäytyvät siten, että yksilön kannalta järkeenkäypä ratkaisu toteutuu. He eräässä mielessä sittenkin tulevat maksimoineeksi hyötynsä, vaikkeivat sitä toiminnan hetkellä (saati koskaan) tule ajatelleeksikaan. Järkevintä mitä ihmiset voivat monimutkaisissa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa tehdä on mukautua vallitseviin sääntöihin, ainakin niin kauan kuin tämä mukautuminen tuottaa yksilön ja yhteisön kannalta tyydyttäviä tuloksia. Silloin, kun on kysymys suvereenin määrittämisestä asioista, asianlaita on juuri näin.

KIRJALLISUUS

- R. Aumann, "Correlated Equilibrium as an Expression of Bayesian Rationality". *Econometrica* 55 (1987), s. 1–18.
- R. Axelrod, "The Emergence of Cooperation Among Egoists". *The American Political Science Review* 75 (1981), s. 306–317.
- K. Bach, "Terms of Agreement". *Ethics* 105 (1996), s. 604–612.
- B. Barry & R. Hardin (toim.), *Rational Man and Irrational Society*. Sage 1982.
- C. Bicchieri, & O. Schulte, "Common Reasoning About Admissibility". *Erkenntnis* 45 (1997), s. 299–325.
- R. Dawkins, *The Selfish Gene*. Oxford UP 1976.
- D. Gauthier, *Morals by Agreement*. Clarendon Press 1986.
- M. Gilbert (1993a), "Is an Agreement an Exchange of Promises?". *Journal of Philosophy* 90, s. 627–649.
- Gilbert, M. (1993b), "Agreements, Coercion, and Obligation". *Ethics* 103, s. 679–706.
- J. Hampton, *Hobbes and the Social Contract Tradition*. Cambridge UP 1986.
- R. Hardin, "Hobbesian Political Order". *Political Theory* Vol. 19 (1991), Issue 2.
- J. Harsanyi, *Rational Behavior and Bargaining Equilibrium in Games and Social Situations*. The MIT Press 1977.
- T. Hobbes, *Leviathan* (1651). Suom. T. Aho, Vastapaino 1999.
- M. Hollis & R. Sugden, "Rationality in Action". *Mind* 102 (1993), s. 1–35.
- G. Kavka, *Hobbesian Moral and Political Theory*. Princeton UP 1986.
- J. Konkka, *Funk Games – Approaching Collective Rationality*. Helsinki 2000.
- D. Lewis, *Convention – A Philosophical Study*. Harvard UP 1969.
- R. D. Luce & H. Raiffa, *Games and Decisions*. John Wiley & Sons Inc. 1957.
- A. P. Martinich, *A Hobbes Dictionary*. Routledge 1995.
- P. Pettit, "Free Riding and Foul Dealing". *Journal of Philosophy* 83 (1986), s. 361–379.
- P. Pettit & R. Sugden, "The Backward Induction Paradox". *Journal of Philosophy* 86/4 (1989), s. 169–182.
- A. Schotter, *The Economic Theory of Social Institutions*. Cambridge UP 1981.
- J. Searle, *The Construction of Social Reality*. The Penguin Press 1995.
- R. Sugden, *The Evolution of Rights, Cooperation, and Welfare*. Basil Blackwell 1986.
- M. Taylor, *The Possibility of Cooperation*. Cambridge UP 1987.
- E. Ullmann-Margalit, *The Emergence of Norms*. Oxford UP 1977.